

UNA TROBALLA EXCEPCIONAL DE LA CULTURA JUEVA A TORTOSA

Cinta MONTAÑÉS i PRÍncep

UNA TROBALLA EXCEPCIONAL DE LA CULTURA JUEVA A TORTOSA

Cinta MONTAÑÉS i PRÍncep

Museu del Montsià

Introducció

L'any 2000, durant la construcció d'un bloc de pisos es va portar a terme una intervenció d'urgència al barri de Remolins de Tortosa, en concret al solar establert entre la plaça de la Immaculada, el Carrer Rasquera i Pintor Casanova, punt on s'ubicava l'antiga Cooperativa d'oli Sant Jaume.

En aquest punt de Tortosa, es va poder constatar una ocupació intermitent d'hàbitat, i es localitzaren restes materials pertanyents a la cultura romana i restes estructurals d'època medieval, tant andalusina com cristiana.

Aquest espai fou ocupat per edificis urbans fins que al segle XVII, quan es construeix la Talladura, s'enderroquen una bona part dels habitatges i es crea una mena d'esplanada amb funció de fossat.

Els treballs de l'excavació van servir per a localitzar part del traçat urbà andalusí, amb un carrer principal amb claveguera per al drenatge i edificis a banda i banda.

Entre els edificis que van aparèixer, destaquem el localitzat en la denominada zona A, al N de la via, el qual conservava part d'un gran arc de carreus per a l'accés de 5'5 m de llum i que acollia al seu interior restes de diferents bassetes, un pou, canalitzacions d'argila, etc... les quals conjuntament amb els materials recuperats ens han portat a creure que aquest espai fou destinat a *hammam* o casa de banys.

En la part denominada zona B, vam localitzar restes d'àmbits que formaven part d'un o diversos edificis de caràcter industrial, on bàsicament es desenvolupaven activitats relacionades amb la terrisseria.

Un cop estudiats els materials i les restes estructurals, creiem que efectivament en aquest punt de Tortosa s'ubicava el barri de la moreria, com apunten algunes fonts, i en concret amb la localització d'aquesta nova peça ceràmica, en aquest cas jueva, una hanukiya, podem pensar que estariem molt prop del mercat andalusí o assoc.

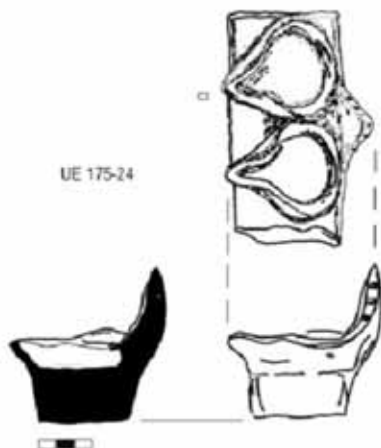
La hanukiya: una làmpada ritual jueva a Tortosa

Sobre els materials apareguts en aquesta intervenció, es va realitzar un primer estudi per a la memòria sobre la intervenció, a més de realitzar un petit article per a la revista Recerca 7, on vam donar una aproximació a la cronologia de les peces localitzades.

Però ha estat aquest any 2007, mentre revisàvem els materials d'aquesta excavació, quan ens vam adonar que entre les ceràmiques localitzades, la peça amb la sigla ue **175-24** era part d'una làmpada de hanukiyah. Aquesta peça localitzada al barri de Remolins de Tortosa, concretament a la zona A, és una làmpada ritual jueva.

Aquesta peça consta de suport rectangular, amb una sèrie de nou cassoles en forma de gresol (d'aquestes únicament se'n conserven dues), alineades unes al costat de les altres.

A l'extrem dret se'n troba una de major anomenada samàs, que actua com a «servidor» del foc. Nosaltres n'hem localitzat l'extrem esquerre. La superfície es presenta esmaltada en blanc.

Fragment de Hanukiya localitzat a Tortosa

La festivitat de les llums, Hanukà o Hanucà, és una celebració en què es commemora la purificació del temple després de la victòria dels Macabeus sobre els grecs Selèucides l'any 165 a. C.; s'inicia el 25 del mes de quislev i dura vuit dies, durant els quals s'encén la hanuquiya.

La llegenda diu que el rei Selèucida Antíoc Epifanes va prohibir que la província de Judea practiqués la seva religió. Davant d'aquest fet un grup de jueus van realitzar una revolta coneguda com la dels Macabeus, els quals van derrotar l'exèrcit imperial i van poder arribar al temple.

Allí van trobar una ampolla segellada d'oli d'oliva que serviria per a encendre la Menorà, i aquesta ampolla que únicament podia durar un dia, miraculosament en va durar vuit, temps necessari per a fabricar i purificar novament l'oli.

La *fiesta de la hanukà* recorda aquest episodi (hanukà en hebreu significa consagració), en què s'encenen durant vuit dies les diferents làmpades. Aquesta peça es col·loca al costat de la porta de la casa, a la part esquerra i si és possible en un lloc aixecat i visible des de l'exterior. Abans d'encendre la làmpada es reuneix tota la família i es reciten tres benediccions.

Hem localitzat alguns paral·lels d'aquesta làmpada per celebrar la Hanukà en diferents llocs de la Península, i entre elles remarquem una peça ubicada al museu de Terol (núm. d'inventari 7167) localitzada en un solar prop de la torre d'Ambeles a la plaça de la Judería l'any 1977 amb restes d'altres dues peces.

Hanukiyah ubicada al museu de Terol

Una altra peça d'aquestes característiques va aparèixer a Lorca durant unes excavacions dutes a terme a la sinagoga.

Gresola múltiple del ritual domèstic jueu (Hanukiyah). Museu Arqueològic Lorca

Conclusions

Un cop obtinguda la conquesta de Tortosa per capitulació l'any 1148, un nombre important de la població andalusina va marxar i altra va continuar vivint a la Ciutat, però ara es van acomodar als nous barris assignats per a la població musulmana i jueva. Serà en aquests nous barris on es construiran novament les peces bàsiques de tota ciutat islàmica, tals com són la mesquita, l'assoc, el cementiri, banys... amb la seva pròpia infraestructura de tallers artesanals, botigues...

Es tenen referències escrites que la moreria de Tortosa, conjuntament amb la de Lleida, era de les més importants de Catalunya, però la seva ubicació ha estat llargament discutida.

Una sèrie de documents nomenen Remolins en relació amb els musulmans de Tortosa, i se sap també que els obradors dels artesans andalusins i els dels jueus havien d'estar ubicats al carrer del mercat de Remolins, perquè aquesta zona era de domini reial, i així percebia les rendes dels obradors.¹

---

1. ACA,C, reg.115,f.394 v (1300, abril 17) .L'aljama de Tortosa a la Baixa Edat Mitjana .FERRER MALLOL, M. Teresa. Recerca 7.

Aquesta intervenció arqueològica que vam portar a terme a Remolins va confirmant les afirmacions de les fonts, i no únicament podem parlar amb certesa de l'ocupació andalusina d'aquest barri, sinó que ara podem afirmar l'ocupació del barri per part dels jueus, ja que aquest espai urbà localitzat podria ser, o estar molt prop del mercat o assoc.

La recuperació d'aquesta peça tan important dins les festivitats religioses jueves ve a significar la presència dels jueus al barri de Remolins, on probablement les famílies jueves cohabitaven amb la població musulmana.

Bibliografia

- AZUAR RUIZ, Rafael: *Denia Islámica. Arqueología y poblamiento*, Alicante, 1989.
- AZUAR RUIZ, Rafael: *Castillo de la Torre Grossa (Jijona). Catálogo de fondos del Museo Arqueológico*, I, Alicante, 1985.
- BALANÀ I ABADIA, Pere: *L'Islam a Catalunya (segles VIII - XII)*, Barcelona, 1997.
- BARCELÓ et alii.: *Musulmans i Catalunya*, Barcelona, 1999.
- BAYERRI, E. *Historia de Tortosa y su Comarca*, VIII, Tortosa, 1960.
- BAZZANA, A.: "El yacimiento medieval de la Santa Fé de Oliva (Valencia). Estudio de su cerámica", *N.A.H.*, 18 (1984), 225-339.
- Catalunya Romànica*, XXVI, Enciclopedia Catalana, Barcelona, 1997.
- DÍAZ, Antonio: *Lorca también fue judía*.
- FERRER MALLOL, Maria Teresa: "L'Aljama islàmica de Tortosa a la Baixa Edat Mitjana", *Recerca*, 7 (2003).
- GUTIÉRREZ, Sonia: *La Cora de Tudmir de la antigüedad tardía al mundo islámico*.
- Macías Kapon, Uriel: *La cocina judía*. Girona 2003.
- Museo de Teruel. Diputación provincial de Teruel. Teruel 1989.
- Simposio Internacional de Mudejarismo (Actas). Mudejares y moriscos Cambios sociales y culturales. Teruel, 2004.

Data de recepció de l'article: desembre de 2007

Data d'acceptació i versió final de l'article: desembre 2007